

Ю. С. Кальницька, А. В. Сівоздрав

СОЦІАЛЬНИЙ ВПЛИВ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ КНИЖНИКІВ XVI – XVII СТОЛІТЬ

Представлено результати історико-психологічного аналізу української філософсько-публіцистичної спадщини XVI–XVII століть. Виявлені соціально-психологічні протоїдеї розкривають проблематику соціального впливу в таких його аспектах: приклад, переконування, мимовільне й усвідомлене наслідування, роль наслідування в житті людини, шкідливість некритичного наслідування інокультурних зразків. Обстоюється думка, що історичною та соціокультурною передумовою і своєрідним поштовхом для виникнення цих протоїдей стало перманентне та напружене протистояння між православним і католицьким культурними світами, намагання руського (українського) народу захиститися від польської експансії, у тому числі духовної. Інтерпретація віднайдених поглядів у контексті сучасного соціально-психологічного наукового дискурсу свідчить про їх присутність у соціально-психологічній думці на пізніших етапах її розвитку як в Україні, так і у світі, що підтверджує їхню евристичність та пізнавальний потенціал.

Ключові слова: вітчизняна соціально-психологічна думка, соціальний вплив, наслідування, ідентифікація, інтерналізація.

Проблема. Вивчення процесу розвитку соціально-психологічної думки в Україні у період раннього Нового часу, а саме у XVI–XVII століттях, є вельми актуальним і нагальним науковим завданням із двох причин. По-перше, безсумнівною є важливість історико-наукової рефлексії загалом та її брак у сучасній вітчизняній соціальній психології зокрема. Ще В. І. Вернадський зазначав, що саме історія науки дає змогу віднайти ті ідеї і підходи, які виявилися свого часу незрозумілими і не дістали з тих чи інших причин адекватної оцінки у своїх сучасників [1, с. 291]. По-друге, слід нарешті подбати про належний рівень досліджень із цієї наукової проблематики, зокрема в межах зазначеного часового періоду.

У вітчизняному науковому дискурсі спеціальні дослідження траєкторій історіогенезу соціальної психології в Україні активно здійснюються під керівництвом М. М. Слюсаревського в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України (П. І. Бублик, Ю. С. Кальницька, Л. Н. Овдієнко, Н. В. Хазратова та ін.) [2]. Утім, ці дослідження майже не зачіпають історію української соціально-психологічної думки епохи Відродження і Реформації.

Комплексне і детальне вивчення інтелектуальних здобутків цієї доби натомість активно здійснюється філософами і філологами. Окремі питання особливостей становлення ідей українського гуманізму та Реформації розкриті в працях таких вітчизняних учених, як Д. С. Вирський, М. В. Кашуба, В. Д. Литвинов, Д. С. Наливайко, Р. П. Радишевський, М. Д. Циганок.

Враховуючи вищесказане, вважаємо актуальною проблему історико-психологічного реконструювання соціально-психологічної думки в Україні шляхом вивчення змісту української книжної культури раннього нового часу.

Відповідно *метою нашого дослідження* стало виокремлення соціально-психологічних протоїдей у працях філософсько-полемічного характеру XVI – XVII століть та їх аналіз у контексті сучасного соціально-психологічного наукового дискурсу.

Історія науки забезпечує не лише виявлення втраченого знання, а й переосмислення в контексті сучасних тенденцій науки і актуальних запитів практики всього масиву знань, накопичених попередніми поколіннями вчених. Вищезазначене повною мірою стосується української соціально-психологічної думки, витоки якої простежуються ще в інтелектуальній спадщині XVI – XVII століть. Джерелом її формування були полемічні праці українських книжників. “Книжником”, як відомо, ще за часів Київської держави називали людину, яка володіла знаннями, була закохана в книгу. У нашому дослідженні йдеться про книжників (публіцистів, літераторів, філософів), які працювали в Острозькій академії і репрезентували різні течії тогочасної української культури, виражаючи свою позицію переважно в полемічних творах.

Як зазначає С. В. Бондар, цей період характеризується невиробленістю систем і теорій, які були б спрямовані на дослідження та висвітлення суто психологічних проблем і використовували спеціальні психологічні поняття та категорії. Це був період непрофесійного психологування, тому психологічні ідеї тут вкраплені в релігійно-філософські тексти, зокрема й полемічні твори [3, с. 7]. Однією з провідних тем у цих текстах, як показав наш аналіз, був соціальний вплив.

Історія вивчення соціального впливу і є власне історією соціальної психології, стверджують американські вчені Р. Пріслін та В. Крано [4, р. 321]. Про це свідчить хоча б той факт, що термін “соціальний вплив” ще на ранніх етапах оформлення соціально-психологічної дисципліни був включений у перші визначення соціальної психології та предмета її вивчення [5–7]. Загальновідомим є й те, що наслідування, навіювання і зараження як різновиди соціального впливу досліджували наприкінці XIX ст. такі піонери соціальної пси-

хології, як Г. Лебон, С. Сігеле, Г. Тард та ін. Можна погоджуватися з думкою, що історія вивчення соціального впливу відображає історію соціальної психології, можна дискутувати з цього приводу, але безсумнівно залишається факт, що соціальний вплив був і досі залишається однією з провідних тем соціально-психологічної науки. А тому й не дивно, що віднайдені елементи соціально-психологічного мислення в працях полемістів XVI ст. найбільшою мірою стосуються проблематики соціального впливу в міжособовій взаємодії та в суспільстві, його механізмів та ролі в житті людини.

Зародження ідей щодо соціального впливу як специфічної форми міжособової взаємодії людей віднаходимо в текстах українських книжників-полемістів Івана Вишенського, Дем'яна Наливайка, Клірика Острозького, Мелетія Смотрицького та деяких анонімних авторів. Зупинімося коротко на історичних та соціокультурних передумовах, які стали підґрунтям та своєрідним поштовхом для виникнення цих ідей упродовж окресленої епохи.

Період XVI – XVII століть на українських теренах характеризується перманентним та напруженим протистоянням між православним і католицьким культурними світами, намаганням руського (українського) народу захиститися від польської експансії, у тому числі духовної. Саме цим були спричинені намагання полемістів донести до свого народу ідеї відданості православному вченню, важливості дотримання закладених предками основ духовного і суспільного життя, ідеї необхідності захисту надбань свого народу від будь-якого іноземного впливу, що міг стати поневолюючим. Таким впливом для України ранньомодерної епохи, як і за часів пізнього Середньовіччя, був польський католицький вплив.

Детальний аналіз першоджерел дає підстави стверджувати, що найбільшою мірою у філософсько-публіцистичних текстах XVI – XVII століть відображено такі різновиди соціального впливу, як приклад і наслідування.

У сучасному науковому дискурсі психологічна особливість прикладу як різновиду соціального впливу “полягає в здатності і природному прагненні людського індивіда переймати чужий досвід шляхом наслідування позитивних зразків діяльності і поведінки”[8, с. 101]. Так само наслідування є психологічним ефектом застосування прикладу.

Якщо спробувати дати більш детальне визначення, то наслідування – це соціально-психологічний процес вторування особистості або групи на певний еталон, зразок, що проявляється в прийнятті, запозиченні і відтворенні зовнішніх (поведінкових) або внутрішніх (психологічних) особливостей інших людей. У соціальній психології його зазвичай розглядають у двох площинах: як наслідування певної конк-

ретної людини і як наслідування норм, вироблених групою; і в трьох аспектах, що існують у формах: копіювання – здійснення того, що робить інша людина; конгруенції – здійснення узгоджених дій людей і груп; референтності – коли людина уподібнюється людям (групі), що не присутні при цьому контакті [9, с. 216].

У своїх трактатах книжники розвивають *ідею впливу через приклад, що є взірцем для наслідування*. Так, Іван Вишенський закликає: “Не пануйте над спадком Божим, але будьте для стада за взірць..., – тобто, пояснює мислитель, – не для того будь пастирем, щоб тебе шанували, улещували, величали, підносили і честь тобі віддавали..., а для того, щоб ти, як пастир, показав взірць для стада, щоб виявив чин смирення, покірливості, довготерпіння, убогості, благоговіння, простоти, беззлостності й інші добродійні взірці із себе щоб ти зробив, щоб бачило тебе стадо твоє, що добре пасеш, ходиш праведно і на істину наставляєш” [10, с. 121].

Наслідування як одне з найбільш поширених і важливих явищ в особистому і суспільному житті людини було об’єктом численних спроб теоретичного аналізу і пояснення в ході розвитку психологічної науки. Ці дослідження показали, що наслідування може бути свідомим і несвідомим, критичним і некритичним, логічним і нелогічним, внутрішнім і зовнішнім. Розгляньмо відображення однієї із цих дихотомій – свідоме і несвідоме наслідування – у творах острозьких книжників.

Феномен *неусвідомленого, мимовільного наслідування* дітьми батьківської поведінки в ситуації сімейної взаємодії досить виразно постає у вірші Дем’яна Наливайка:

Аби прикладом людей побожних був
В вихованню діток, якщо їх сплотив.
Життям побожним, зоставляй їм цноту,
Бо що отець чинить, те і син захоче [13, с. 158].

Багато в чому спираючись на несвідоме, процес наслідування може мати й свідому складову. *Ідеї усвідомленого наслідування* знаходимо в анонімній праці “Питання і відповіді православного з католиком”. У ній полеміст закликає не зі всякого пастиря брати приклад, адже “Христос Бог сказав слухати фарисеїв, бо вони на престолі Мойсеевому сидять, проте апостоли їм не покорялися... А чому? Тому що пам’ятали, що той же Господь фальшивих пророків стерегтися і оманливої їхньої науки фарисейської хоронитися заповідав” [11, с. 103-104]. Автор, використовуючи приклади зі Святого Письма, застерігає опонента від наслідування оманливої науки облудних пастирів, натомість закликає до усвідомлених дій: “Придивімося до діянь Апостолових, побачимо, що кажуть себе наслідувати... проте і

вони від неухважного послууху відводять вівці свої, говорючи: не ставай-те слугами людськими” [там само, с. 103].

Розум визнавали найвищою і першою духовною та пізнавальною силою християнська антропологія і психологія. А отже, розумова сила, якою людина обдарована Богом, покликана контролювати її дії [3, с. 23]. Анонімний автор “Питань і відповідей” продовжує розвивати цю думку: “Ми облудних пастирів, як сліпих поводитирів, як прагнучих над вірою християнською панувати (зверху вдаючи богомольця, а всередині сміхотворця!), віри не наслідуюмо і наук їх благословення не приймаємо і не прагнемо!.. Хоч і вівцями є ми, але не без розуму, так як Хризостом святий усіх нас закликає, мовлячи: «не все на рамена пастирські складайте; вівцями є ви, але не безрозумними», і Афанасій святий такі слова колись написав: «кожна (мовить) людина прийняла розум від Бога; якщо наслідую пастиря неправдого, оманливу науку за правдивою приймаючи, мучитися буде» [11, с. 104]. Очевидним є акцентування автором ролі розуму та свідомості у поведінці, спрямованій на копіювання зразка, значущості критичної оцінки пропонуваного прикладу.

Полемісти нагадують русинам, що кожна людина прийняла розум від Бога і повинна наслідувати своїх пастирів з розумом, бо якщо наслідую пастиря невченого, то буде мучитися, оманливу славу як правдивою приймаючи. Про це у своєму творі пише Клірик Острозький, цитуючи святого Афанасія: “Кождый человек, который принял разум и рассудок от Бога, если послѣдует пастырю неискусному, кламливую славу, яко правдивую, пріймующому, мучон будет” [12].

Описані вище явища неусвідомленого та усвідомленого наслідування в трактатах полемістів XVI – XVII століть певною мірою нагадують виокремлені сучасним американським ученим професором Гарвардського університету Гербертом Кельманом різні рівні сприйняття соціального впливу. Кельман 1958 р. у своїй праці “Згода, ідентифікація та інтерналізація: три процеси зміни атитюда” виклав результати проведеного експериментального дослідження на тему соціального впливу і зміни поведінки, де виділив три процеси реакції на соціальний вплив: підкорення/згода, ідентифікація та інтерналізація [14]. Саме рівні ідентифікації та інтерналізації є сутнісно і змістово подібними до описуваних полемістами явищ неусвідомленого та усвідомленого наслідування.

Ідентифікація – це реакція індивіда, викликана бажанням бути схожим на людину, яка здійснює соціальний вплив. Ідентифікація відрізняється від згоди/підпорядкування тим, що ми все-таки починаємо вірити (хоча й не дуже сильно), у правильність суджень і цінностей, які приймаємо. Тому зовсім немає необхідності у присутності того, з

ким себе ідентифікує людина, потрібне лише бажання індивіда бути схожим на цю персону. В ідентифікації вирішальним компонентом є привабливість особистості, з якою ми себе ідентифікуємо [15, р. 63-64]. Цей рівень сприйняття прикладу як вияву соціального впливу є подібним до соціально-психологічного явища мимовільного неусвідомленого наслідування, на опис якого натрапляємо в розмірковуваннях книжників-полемістів: “що отець робить, те й син захоче”.

Натомість наступний рівень сприйняття впливу, що проявляється в усвідомленому наслідуванні, більше нагадує виділений Кельманом процес інтерналізації. Інтерналізація у психологічному розумінні – це прийняття особою норм, цінностей, поглядів, які зовні привносяться батьками, вихователями, суспільною групою; один з основних механізмів соціалізації та суспільного розвитку людини [16].

Інтерналізація тієї чи тієї цінності або переконання, за Кельманом, являє собою найбільш стійку і найбільш глибоку вкорінену реакцію на соціальний вплив. Мотиваційною силою до інтерналізації певного переконання є бажання бути правим. Відповідно, в даному випадку спонука прийняти переконання є виключно внутрішньою і бере початок у згоді з його змістом. Якщо людина, котра намагається на нас впливати, викликає довіру і її судження видаються нам розумними, то ми їх сприйматимемо і включимо в нашу власну систему цінностей, вважає Кельман. У результаті вони перетворюються на частину цієї системи і стануть незалежними від джерела свого походження, і змінити ці переконання буде дуже складно [15, р. 65-66]. Так, полемісти пишуть про важливість наслідування прикладу Христа та діянь і моралі апостолів, привертаючи особливу увагу читачів до виняткової важливості усвідомленого сприйняття та обдумування цього прикладу і діянь: “хоча й вівцями ми є, але не без розуму” [там само].

Ці ідеї згодом знайшли своє відображення в подальшому розвитку вітчизняної соціально-психологічної думки. Так, відомий сучасний український психолог В. О. Татенко, розглядаючи соціально-психологічні особливості наслідування, розрізняє такі ситуації: а) коли процес і результат, сам факт наслідування, усвідомлюються як суб’єктом, так і об’єктом такої взаємодії; б) коли суб’єкт цілеспрямовано пропонує зразки для наслідування, а об’єкт засвоює ці зразки і керується ними як своїми власними, не усвідомлюючи цього [8, с. 105].

Окремою темою у філософсько-публіцистичних текстах XVI – XVII століть постає *значення наслідування в житті людини загалом і роль наслідування та прикладу у вихованні зокрема*. Так, у вірші Дем’яна Наливайка “До того ж читальника” наголошено на важливості наслідування прикладу для особистості:

Якщо ти син, повинен батька свого шанувати,
бо не можеш іншим себе ушляхетнити,
Тільки предків своїх цнот наслідуванням
і їм у звичаях уподібненням... [13, с. 158].

Просвітник показує, що саме наслідування чеснот батьків, а не природжені дані визначають місце людини в суспільстві: “Бо ж не з походження, але з чеснот гідність” [там само, 158]. Сучасні вчені також визнають важливість наслідування як явища, що виконує функцію адаптації особистості або групи до норм, еталонів, цінностей, які панують у суспільстві, в інших людей та їхніх груп [17, с. 197].

Особливого значення українські полемісти надають проблемі *шкідливості наслідування інокультурних зразків*. Клірик Острозький у своїй передмові до читачів закликає не прихилитися до чужої віри і доводить, що наслідування чужого, “неприродного” не дасть користі, а лише нашкодить, адже “великою небезпекою є будівництво на чужому фундаменті, не менша трудність – не своїм розпоряджатися домом” (цит. за: [18, с. 102]). На думку Клірика Острозького, введення чужорідних новацій, порушення традицій загострює стосунки між народами, зокрема між українським і польським: “Погляди ж оком і послухай слухом: чоґо ви своєю, плачу і риданню годною, згодою наробили? То є той град, те місце, де плачу і риданню, стогонів і сліз батьківських і душ не наповнили!..” [12]. Полеміст заповідає русинам не забувати досвід життя предків, у всьому наслідувати їх і брати за приклад. Таким чином, розвитку набуває ідея шкідливості зв’язків із чужою культурою, яка прагнула до панування, носії якої вдавалися до колонізації, загрожуючи тим самим руській ідентичності.

Пізніше, у ХІХ ст., ідея захисту національної спадщини, звернення до минулого знайшла свій подальший розвиток поряд з іншими в студіях видатного діяча української науки і культури Михайла Драгоманова. У праці “Псування українських народних пісень” учений довів, що втрата ідеалів та деморалізація народу (його культурне знекорінення та денационалізація) призводять до духовного занепаду [19]. Масове проникнення в українську культуру російських культурних елементів ґрунтується, на думку Драгоманова, на бажанні “плебсу” наслідувати все панське, тобто російське. У такий спосіб учений окреслював соціально-психологічний механізм наслідування як пристосування до всього того, що має вищий статус та соціальний престиж. Наведені думки Драгоманова вочевидь переґукуються з тими, які висловлював свого часу Клірик Острозький, адже саме панівна, вища за статусом, але чужорідна русинам польська культура і релігія, на думку полемістів, загрожувала культурі й ідентичності русинів.

Пізніше ця ідея набула розвитку також у працях французького вченого другої половини XIX ст. Г. Тарда, який виділив основні принципи наслідування. У “Законах наслідування” (1892) Тард писав, що нижчі за соціальним статусом прошарки населення прагнуть наслідувати вищі: провінція – центр, дворянство – королівський двір тощо. Цей процес учений назвав “наслідувальним водоспадом знизу догори по соціальній драбині” і вважав таким, що базується на несвідомій довірі до того, що видається наділеним певним авторитетом [20, с. 21]. Отже, знову-таки несвідоме наслідування є потужним психологічним ефектом засвоєння соціального впливу.

Ще один різновид соціального впливу – переконування – широко представлений у полемічній літературі XVI ст. Зокрема, яскравий приклад переконувальної комунікації описано в “Треносі” Мелетія Смотрицького: “Послухай мене, сину, з письменністю науки моєї і напутне слово моє прийми, якщо хочеш волю свою з помислами отця твого поєднати, тоді добре вчиниш, – переконує маги. – Послухай мене, сину, не відкидай слів моїх, добрий дарунок тобі даю, не гордий ним... ганяйся за мудрістю, а не за золотом... подбай про довірених собі... Пізнайте самих себе, зрозумівши яке ваше покликання, один другого викривайте і так усі без осудження будете” [21].

Висновки. У текстах українських полемістів XVI ст. викладено роздуми, які можна інтерпретувати як початкові елементи соціально-психологічної думки. Однією з провідних тем цих роздумів є соціальний вплив. Упродовж окресленої епохи книжники продукують ідеї про різновиди впливу (приклад, наслідування, переконування), зокрема розглядають усвідомлене і неусвідомлене (мимовільне) наслідування, визначають його роль, активно розвивають ідею про шкідливість впливу інокультурних зразків. Проведений аналіз спроб психологування книжників-полемістів на тему соціального впливу свідчить про те, що деякі з віднайдених у їхніх працях протоїдей набули подальшого розвитку в більш пізніх соціально-психологічних концепціях і теоріях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів XIX – XX століть, що безумовно свідчить про евристичний потенціал цих протоїдей.

Література

1. *Вернадский В. И.* Записка о необходимости создания Комиссии по истории науки, философии и техники / Вернадский В. И. // Избранные труды по истории науки. – М. : Наука, 1981. – С. 290–292.
2. Історіографічні та методологічні координати теорій соціальної психології : [монографія] / [М. М. Слюсаревський, В. В. Жовтянська, М. М. Скорик, Н. В. Хазратова та ін.] ; за наук. ред. М. М. Слюсаревського ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 360 с.

3. *Бондар С. В.* Психологічні ідеї в Україні XI – XIV ст. // Джерела формування та історія утвердження предметної галузі української психології : кол. моногр. / С. В. Бондар [та ін.]. – К. : Пед. думка, 2008. – С. 5–24.
4. *Prislin R.* A history of social influence research / Prislin R., Crano W. D. // Handbook of the History of Social Psychology / A. W. Kruglanski, W. Stroebe (Eds). – New York : Psychology Press, 2012. – P. 321–339.
5. *Allport F. H.* The group fallacy in relation to social science / F. H. Allport // Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1924. – № 19. – P. 60–73.
6. *Gault R. H.* The standpoint of social psychology / R. H. Gault // Journal of abnormal and social psychology. – 1921. – № 21. – P. 41–46.
7. *Sprohls J. W.* Social psychology interpreted / J. W. Sprohls. – Baltimore : Williams and Wilkins, 1927. – 268 p.
8. *Татенко В.* Соціальна психологія впливу : монографія / Віталій Татенко. – К. : Міленіум, 2008. – 214 с.
9. *Шейнов В. П.* Манипулирование сознанием / В. П. Шейнов. – Минск : Харвест, 2010. – 768 с.
10. *Вишеснький І.* Книжка... / Іван Вишеснький. – К. : Дніпро, 1986. – 182 с.
11. Вопросы и ответы православному с папезником 1603 года // Памятники полемической литературы в Западной Руси. – СПб. : Типография А. М. Котомина и Ко, 1882. – Т. VII, кн. 2. – С. 1–110.
12. *Острозький Клірик.* Отпис на лист в бозѣ, велебного отца Ипатія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://litopys.org.ua/old14_16/old14_17.htm
13. *Наливайко Д.* До того ж чителника / Дем'ян Наливайко // Українська поезія кінця XVI – середини XVII ст. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 158–159.
14. *Kelman H. C.* Compliance, identification, and internalization: Three processes of attitude change / Herbert C. Kelman // Journal of Conflict Resolution. – 1958. – № 2(1). – P. 51–60.
15. *Kelman H. C.* Processes of opinion change / Herbert C. Kelman // Public Opinion Quarterly. – № 25. – 1961. – P. 57–78.
16. Універсальний словник-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopectia.org.ua/29/53382/12026.html>
17. Словарь-справочник по социальной психологии / под. ред. В. Крысько. – СПб. : Питер, 2003. – 415 с.
18. *Матласевич О. В.* Психологічні ідеї гуманізму в працях острозьких просвітників XVI – XVII століття / О. В. Матласевич // Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. – Вип. 4. – Острог, 2003. – С. 99–108.
19. Р. Л. Н. (Драгоманов М. П.) Порча украинских народных песен / Р. Л. Н. // Киевская старина. – К. : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893. – 15 с.
20. *Тард Г.* Социальные законы / Г. Тард ; пер. с фр. Ф. Шипулинского. – 2-е изд. – М. : Либроком, 2009. – 63 с.
21. *Смотрицький М.* Тренос [Електронний ресурс] / Мелетій Смотрицький. – Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/human/hum37.htm>

Reference

1. Vernadskiy, V. I. (1981). Zapiska o neobhodimosti sozdaniya Komissii po istorii nauki, filosofii i tehniki [Note on the necessity of creation of the Com-

- mission on history of science, philosophy and technics]. In Vernadskiy V. I., *Izbrannyye trudy po istorii nauki* [Selectas on history of science] (pp. 290–292). Moscow: Nauka (rus).
2. Sljusarevskiy, M. M. (ed.). (2013). *Istoriografichni ta metodolohichni koordynaty teorii sotsial'noi psykholohii* [Historiographic and methodological coordinates of theories of social psychology]. Kirovograd: Imeks-LTD (ukr).
 3. Bondar, S. V. (2008). Psykholohichni ideii v Ukraini v XI–XIV st. [Psychological ideas in Ukraine in XI–XIV centuries]. In S. V. Bondar et al., *Dzherela formuvannia ta istoriia utverdzhennia predmetnoi haluzi ukrayins'koi psykholohii* [The sources of formation and the history of establishment of subject field of the Ukrainian psychology] (pp. 5–24). Kyiv: Pedagogichna dumka (ukr).
 4. Prislis, R., & Crano, W. D. (2012). A history of social influence research. In A. W. Kruglanski, W. Stroebe (Eds.), *Handbook of the History of Social Psychology* (pp. 321–339). New York : Psychology Press.
 5. Allport, F. H. (1924). The group fallacy in relation to social science. *Journal of abnormal and social Psychology*, 19, 60–73.
 6. Gault, R. H. (1921). The standpoint of social psychology. *Journal of abnormal and social psychology*, 21, 41–46.
 7. Sprowls, J. W. (1927). *Social psychology interpreted*. Baltimore, MD: Williams and Wilkins.
 8. Tatenko, V. (2008). *Sotsial'na psykholohiia vplyvu* [Social psychology of influence]. Kyiv: Millenium (ukr).
 9. Sheynov, V. P. (2010). *Manipulirovanie soznaniem* [Mind manipulation]. Minsk: Kharvest (rus).
 10. Vyshenskyi, I. (1986). *Knyzhka...* [The Book...]. Kyiv: Dnipro (ukr).
 11. Voprosy i otvety pravoslavnomu s papezhnikom 1603 goda [Questions and answers between the Orthodox and the Catholic in 1603]. (1882). In *Pamyatniki polemicheskoy literatury v Zapadnoy Rusi* [The records of polemic literature in the Western Rus'] (Vol. VII, Book 2, pp. 1–110). St. Petersburg: Printing-house of A. M. Kotomin i Co (rus).
 12. Ostrozkyi, Kliryk. *Otpis na list v boze velebnoho ottsa Ipatiiia* [The reply to the letter of the father Ipatiy]. Retrieved from http://litopys.org.ua/old14_16/old14_17.htm
 13. Nalyvaiko, D. (1992). Do toho zh chytelnyka [To the same handbook]. In *Ukrainska poeziia kintsia XVI – seredyny XVII st.* [Ukrainian poetry of the end of XVI – middle of XVII centuries.] (pp. 158–159). Kyiv: Naukova dumka (ukr).
 14. Kelman, H. C. (1958). Compliance, identification, and internalization: Three processes of attitude change. *Journal of Conflict Resolution*, 2(1), 51–60.
 15. Kelman, H. C. (1961). Processes of opinion change. *Public Opinion Quarterly*, 25, 57–78.
 16. *Universalnyi slovnyk-entsyklopediia*. [Universal dictionary-encyclopedia], available from <http://slovedia.org.ua/29/53382/12026.html> (ukr).
 17. Krys'ko, V. (ed.). (2003). *Slovar'-spravochnik po sotsial'noy psihologii* [Dictionary-guide on social psychology]. St. Petersburg: Piter (rus).
 18. Matlasevych, O. V. (2003). Psykholohichni ideii humanizmu v pratsiakh ostroz'kykh osvitynykiv XVI–XVII stolittia. In *Naukovi zapysky. Seriia*

“*Psykhohohiia i Pedahohika* [Scientific proceedings. Series “Psychology and Pedagogical Science]. Vol. 4 (pp. 99–108). Ostroh: Publ. of University “Ostroh Academy” (ukr).

19. R. L. N. (Dragomanov M. P.) (1893). Porcha ukrainskikh narodnyh pesen [The Spoilage of Ukrainian Folk Songs], In *Kievskaya Starina* [Kiev Antiquity]. Kiev: Printing-house of H.T. Korchak-Novitskiy (rus).
20. Tarde, H. (2009). *Sotsialnye zakony* [Social Laws]. (2nd edn.). Moscow: Librocom (rus).
21. Smotriskiy, M. *Trenos* [Lamentation], available from: <http://izbornyk.org.ua/human/hum37.htm> (rus).

Кальницькая Ю. С., Сивоздрав А. В. Социальное влияние в интерпретации украинских книжников XVI – XVII веков

Представлены результаты историко-психологического анализа украинского философско-публицистического наследия XVI – XVII веков. Выявленные социально-психологические протоидеи раскрывают проблематику социального влияния в таких его аспектах: пример, переубеждение, непроизвольное и осознанное подражание, роль подражания в жизни человека, пагубность подражания инокультурным образцам. Утверждается мнение, что исторической и социокультурной предпосылкой и своеобразным толчком к возникновению этих протоидей стало перманентное и напряженное противостояние между православным и католическим культурными мирами, попытки русского (украинского) народа защититься от польской экспансии, в том числе и духовной. Интерпретация выявленных взглядов в контексте современного социально-психологического научного дискурса свидетельствует об их присутствии в социально-психологической мысли на более поздних этапах ее развития как в Украине, так и за рубежом, что подтверждает их эвристичность и познавательный потенциал.

Ключевые слова: отечественная социально-психологическая мысль, социальное влияние, подражание, идентификация, интернализация.

Kalnytska Yu. S., Sivozdrav A. V. Social influence as interpreted by ukrainian thinkers of XVI – XVII centuries

The results of historical-psychological analysis of Ukrainian philosophical and publicist heritage of the XVI-XVII centuries are represented. Social psychological proto-ideas that were found unveil the issues of social influence in its various aspects: example, convincing, unconscious and conscious imitation, role of imitation in a person's life, harmfulness caused by imitation of foreign culture examples. Rethinking found ideas in the terminological context of the modern scientific discourse in social psychology shows that these ideas were present in the social psychological thought on the later stages of its development both in Ukraine and abroad, which proves the heuristic and gnostic potential of these proto-ideas.

Key words: national social-psychological thought, social influence, imitation, identification, internalization.

© Кальницька Ю. С., Сивоздрав А. В.